

Леся Миколаївна Дідух
старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу збереження фондів
“Найдавніша та середньовічна історія України”,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Lesia Didukh
Senior researcher of the Ancient and medieval history of Ukraine department
National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

ЛЯДИНСЬКІ СТАРОЖИТНОСТІ В КОЛЕКЦІЇ НМУІУ

LYADYN ANTIQUITIES IN THE NMUH COLLECTION

Анотація

Серед численних старожитностей у зібранні Національного музею історії України представлена колекція жіночих прикрас із Лядинського могильника (IX–XI ст.) фіно-угорського племені мордви. На особливу увагу заслуговує оригінальна “шумна” гривна, яка була характерною шийно-нагрудною прикрасою мордви-мокші у VIII–X ст. Завдяки етнографічним паралелям вдалося з’ясувати функціональне призначення цих прикрас у жіночому костюмі та їх семантику.

Ключові слова: фіно-угри, мордва, мокша, Лядинський могильник, гривна, “шумні” прикраси, пронизки, скроневі підвіски

Summary

Among numerous antiquities presented in the National Museum of Ukrainian History there is an interesting collection of materials from Lyadyn burial ground (9th – 11th centuries) left by Finno-Ugric tribe Mordvins. According to analogies it appeared to be women’s adornment, predominantly used as decoration of headgear. Particular attention is attracted by the original neck-pectoral decoration – „noisy” torc, which was a typical Mordva-Moksha adornment during the 8th – 10th centuries. Through ethnographic parallels the functional purpose of these decorations in the women’s costume and their semantics were clarified.

Keywords: Finno-Ugric, Mordvins (Mordva), Mokshans (Moksha), Lyadyn burial ground, torc, noisy decorations, temporal pendants

Лядинський могильник – одна з найбільших пам’яток фіно-угорського племені мордви, розташована на лівому березі р. Ляда, на південь від с. Нова Ляда Тамбовської обл. (Російська Федерація). Могильник було відкрито в 1869 р. під час будівництва залізниці. Знахідки із зруйнованих поховань частково надійшли до Імператорської археологічної комісії, а потім були передані до Державного історичного музею в Москві та Державного Ермітажу. Решта предметів із могильника потрапила до приватних осіб, і згодом вони або безслідно зникли, або із приватних колекцій їх передали до різних музеїв. У 1878 р. ілюстрації речей з Лядинського могильника опублікував Дж. Р. Аспелін, який першим атрибутував їх як мордовські¹. У 1888 р., за дорученням ІАК, розкопки вцілої частини могильника провів В. Ястребов. Він дослідив

¹ Воронина Р. Лядинские древности. Из истории мордвы-мокши (конец IX – начало XI века). – М., 2007. – С. 4.

143 поховання і датував могильник X–XI ст. Результати цієї роботи були опубліковані в 1893 р.² Вдруге у Лядинському могильнику здійснили розкопи у 1983–1985 рр. члени Цнинської археологічної експедиції АН СРСР під керівництвом Р. Вороніної. Тоді було відкрито 78 поховань, а пам'ятку датовано кінцем IX – початком XI ст.³ Отже, дослідженнями В. Ястребова в 1888 р. та Р. Вороніної в 1983–1985 рр. загалом виявлено 221 поховання, знахідки з яких характеризують поховальні звичаї і матеріальну культуру мордви в епоху середньовіччя.

Колекція лядинських старожитностей із зібрання НМІУ депаспортизована, до книги вступу записана в 1982 р. як матеріали зі старих музейних фондів. Колекція представлена бронзовими прикрасами (17 од.): пронизками, скроневиими підвісками, гривнею, уламками браслета та перснем. Із 12-ти пронизок 7 мають вигляд штампованої трубочки, орнаментованої рельєфними горизонтальними лініями, 5 – спіральних трубочок.

Пронизки-трубочки (діаметром 3–4 мм) скручені із широкої, розкованої в тонку фольгу, пластини. 5-ть із них (інв. № В-4847–4851) довжиною 18–19 мм, прикрашені орнаментом із дев'яти горизонтальних ліній (Рис. 1, 1). Пронизка довжиною 51 мм (інв. № В-4846), на кінцях орнаментована 9-ма рельєфними рядами ліній (Рис. 1, 2). Пронизка довжиною 60 мм (інв. № В-4845), повністю вкрита орнаментом (Рис. 1, 3). Вона дещо деформована, сплющена та погнута. Всі пронизки патиновані, деякі окислені. Подібні вироби широко відомі із розкопок Лядинського (кінець IX – початок XI ст.)⁴, Томніковського (X–XI ст.)⁵, Єлізавет-Михайлівського (VIII–X ст.)⁶ та низки інших могильників Волго-Окського межиріччя VIII–XI ст.



**Рисунок 1. Бронзові прикраси. Лядинський могильник. Кін. IX – поч. XI ст. НМІУ:
1–3 – пронизки-трубочки; 4–5 – спіральні пронизки; 6–7 – скроневі підвіски; 8 – браслета половинчастого фрагменти; 9 – перстень спіральний.**

² Ястребов В. Лядинский и Томниковский могильники X–XI вв. Тамбовской губернии // МАР. – СПб., 1893. – № 10. – 113 с.

³ Воронина Р. Лядинские древности... – С. 75.

⁴ Там же. – Рис. 92, 2.

⁵ Ястребов В. Указ. соч. – Табл. XI, 7.

⁶ Алихова А. Материальная культура среднецининской мордвы VIII–XI вв. – Саранск, 1969. – Табл. 43, рис. 2.

Спіральні пронизки скручені із розкованої пластинки шириною 3–5 мм. Три пронизки мають вигляд маленької вузької спіралі діаметром 3–5 мм. Одна з них скручена в 10 спіральних обертів довжиною 20 мм (інв. № В–4839), дві – в шість обертів довжиною 13–15 мм (інв. № В–4840–4841); у них всередині – залишки шкіряного ремінця (Рис. 1, 4). Дві більші за розмірами, масивніші пронизки довжиною 52 та 57 мм (інв. № В–4832–4833) мають вигляд спіральної трубки в 16 і 20 обертів (Рис. 1, 5). Подібні вироби широко представлені у фіно-угорських і балтських старожитностях VIII–XII ст.⁷

З Лядинського могильника походять також дві оригінальні скроневі підвіски. Підвіска (інв. № В–4837) довжиною 84 мм має вигляд обмотаного товстим дротом у 17 обертів стрижня, верхній кінець якого скручений у спіраль у 8 обертів, а нижній кінець має біпірамідальну форму (Рис. 1, 6). Друга підвіска довжиною 112 мм (інв. № В–4836) складається з тонкого стрижня, обмотаного тоненьким дротом; нижній кінець прикрашений невеликим важком витягнутої біпірамідальної форми. Верхній кінець виробу відламаний, але можна припустити, за аналогією до попередньої підвіски, що його кінець був зігнутий і скручений у спіраль. Підвіска патинувана, погнута, обмотка дроту місцями втрачена (Рис. 1, 7). Подібні скроневі прикраси побутували на території розселення мордви до XII ст. включно⁸.

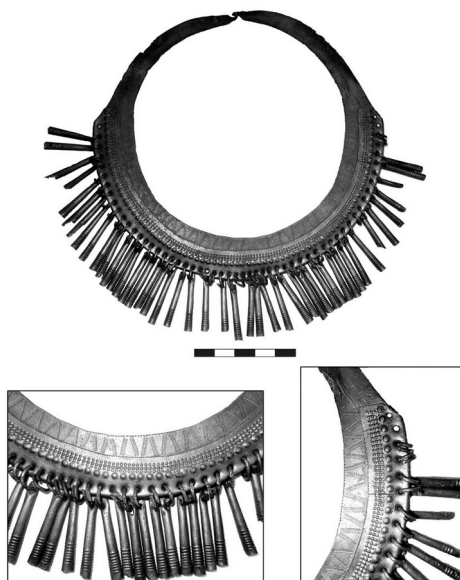


Рисунок 2а. Гривна “шумна” (лицьовий бік). Лядинський могильник. Кін. IX - поч. XI ст. НМІУ.

У музейній колекції представлені також пластинчастий браслет і перстень. Браслет (інв. № В–4838) шириною 9 мм та діаметром 70x55 мм з потовщеними і ледь відігнутими назовні кінцями зберігся у трьох фрагментах (Рис. 1, 8). Поверхня виробу гладенька. Аналогічні браслети відомі з розкопок Лядинського могильника 1889 р.⁹ та 1983 р.¹⁰, а також Перемчалкинського (VIII–XI ст.) могильника Нижньогородської області (РФ)¹¹. Спіральний перстень

⁷ Финно-угры и балты в эпоху средневековья // Археология СССР. – М., 1987. – Табл. XXXIII, 1; Табл. CVI, 1, 7; Табл. L, 2.

⁸ Там же. – С. 103.

⁹ Ястребов В. Указ. соч. – С. 36. – Табл. II, 6.

¹⁰ Воронина Р. Лядинские древности... – С. 23. – Рис. 13, 8.

¹¹ Алихова А. Перемчалкинский могильник // Археологический сборник. Из древней и средневековой истории мордовского народа. – Саранск, 1948. – Вып. I. – С. 201–210. – Табл. IX, 9, 10.

(інв. № В–4830) висотою 13 мм та діаметром 20 мм виготовлений з тонкого круглого у перетині дроту, скрученого в сім обертів (Рис. 1, 9). Виріб патинований, має окис, один виток відламаный. Аналоги персня дуже поширені. Вони відомі в Лядинському могильнику із розкопок В. Ястребова¹² і Р. Вороніної¹³, а також у низці інших мордовських могильників VI–XI ст. Широко представлені ці вироби й у балтських пам'ятках, зокрема в Люцинському могильнику IX–XII ст. (Латвія)¹⁴.

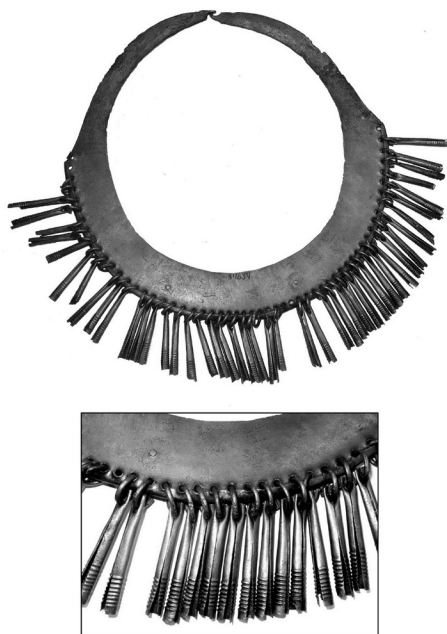


Рисунок 26. Гривна “шумна” (зворотній бік).

Окремо слід відзначити шийно-нагрудну прикрасу – “шумну” гривну (інв. № В–4834) серпоподібної форми із кінцями-застібками у вигляді гачка з одного боку та отвору – з другого (Рис. 2а). Виготовлено її з бронзової пластини в техніках кування, штампування та тиснення. Зовнішній діаметр виробу 21 см, внутрішній – 17,5 см, ширина пластини 3 см. Лицьовий бік гривни орнаментований: у верхній частині зигзагоподібно розміщений тиснений ялинковий орнамент, а на нижню частину накладена та прикріплена чотирма штифтами бронзова пластина (шириною 22 мм) з рельєфним штампованим орнаментом у вигляді трьох рядів дрібних кульок та одного ряду округлих виступів. Краї пластини з обох сторін прикрашені ялинковим орнаментом у вигляді двох ліній, що розходяться по боках. На верхній край пластини і гривни нанесено зубчастий орнамент. Зворотній бік гривни плоский (Рис. 2б). По нижньому краю накладної пластини через наскрізні отвори простроєні дротові кільця (діаметром 9 мм) з розширеними донизу трубчастими підвісками. Довжина більшості підвісок 40 мм, діаметр 5–6 мм. Підвіски виготовлені зі скрученої у трубочки тонкої розкованої пластини з непаяними краями. У нижній частині підвіски – трубочки, орнаментовані рельєфним лінійним орнаментом у вигляді восьми горизонтальних рядків. Із 54-х трубочок збереглося 47 (одна відламана), із 54-х кілець для підвішування – 50. Частина підвісок деформована, деякі фрагментовані. Виріб відреставрований і нині представлений у експозиції музею.

Аналоги цього типу гривен відомі в Лядинському і Томніковському могильнику в ма-

¹² Ястребов В. Указ. соч. – С. 37. – Табл. II, 14.

¹³ Воронина Р. Лядинские древности... – С. 23. – Рис. 13, 2.

¹⁴ Латгалы. – Рига, 1999. – С. 33.

теріалах В. Ястребова¹⁵ (Рис. 3, 1–2), Другому Журавкинському (IX–X ст.)¹⁶, Шокшинському (VI–X ст.)¹⁷, Перемчалкинському¹⁸, Єлізавет-Михайлівському¹⁹ (Рис. 3, 4), Пановському (VIII–XI ст.)²⁰ могильниках та ін. Всі вони розташовані на території сучасних Тамбовської, Саратовської, Пензенської областей та Республіки Мордовія. Найближчим аналогом гривни з колекції НМІУ є гривна із зібрання Моршанського краєзнавчого музею, знайдена в 1928 р. у Пановському могильнику на Тамбовщині (нині Пензенська обл.)²¹ (Рис. 3, 3). Могильник відкрив і дослідив директор Моршанського музею П. Іванов, він же датував знахідку VIII–XI ст.²².

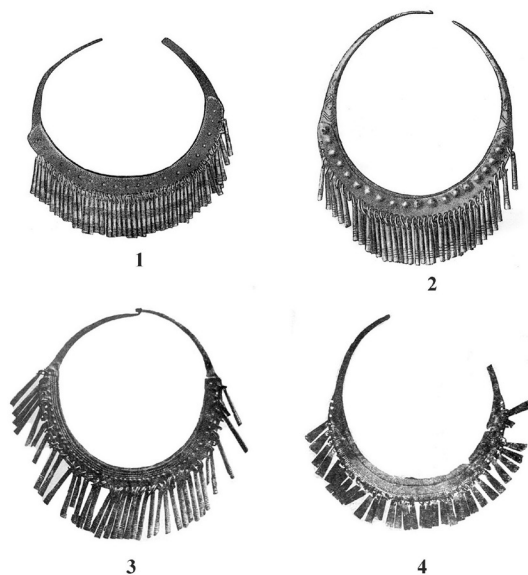


Рисунок 3. Мордовські «шумні» гривни VIII–XI ст.:

- 1 – Лядинський могильник, кін. IX – поч. XI ст. (розкопки В. Ястребова 1888 р.);**
- 2 – Томніковський могильник. X–XI ст. (розкопки В. Ястребова 1888 р.);**
- 3 – Пановський могильник. VIII–XI ст. (розкопки П. Іванова 1928 р.);**
- 4 – Єлізавет-Михайлівський могильник. VIII–XI ст. (розкопки П. Іванова 1928 р.).**

Таким чином, за археологічними матеріалами територією поширення «шумних» гривен, а також спіральнокручених скроневиx підвісок та штампованих трубчатих пронизок (спіральні пронизки були поширенні в усьому фіно-угорському і балтському регіонах) було межиріччя Середньої Волги, Оки, а саме басейни річок Сури, Цни і Мокші. У IX–XI ст. цю територію заселяли мордовські племена, які входили до групи поволзьких фіно-угрів. У 1947 р. дослідниця мордовських старожитностей В. Аліхова, вивчаючи матеріали Лядинського могильника, доводила приналежність його та інших могильників, розміщених у середній течії р. Цни, південно-

¹⁵ Ястребов В. Указ. соч. – Табл. IV, 2, 12; табл. XV, 8.

¹⁶ Петербургский И. Второй Журавкинский могильник // Археологические памятники мордвы I тыс. н. э. – Саранск, 1979. – Вып. 63. – С. 65–70. – Рис. 25, 14.

¹⁷ Циркин А. Шокшинский могильник // СА. – М., 1972. – № 1. – С. 155–170.

¹⁸ Алихова А. Перемчалкинский могильник... – С. 201–210. – Табл. 10, 6.

¹⁹ Алихова А. Материальная культура среднецнинской мордвы... – Табл. 24, 8; табл. 31, 11; табл. 36, 11.

²⁰ Там же. – Табл. 13, 4; табл. 16, 2.

²¹ Там же. – С. 30, № 74. – Табл. 13, 4.

²² Там же. – С. 4.

мордовському племінному угрупованню мокші²³. Це підтвердили також результати розкопок Р. Вороніної.

Розкопки Лядинського та інших мордовських могильників дають змогу відтворити життя мордовського населення періоду раннього середньовіччя. За відсутності писемних джерел у тогочасної мордви поховальний інвентар є єдиним джерелом вивчення її побуту, вірувань і соціально-економічних відносин. Для поховань характерна значна кількість супровідного інвентарю, переважно прикрас, що дають змогу відтворити традиційний стрій мордви (Рис. 6).

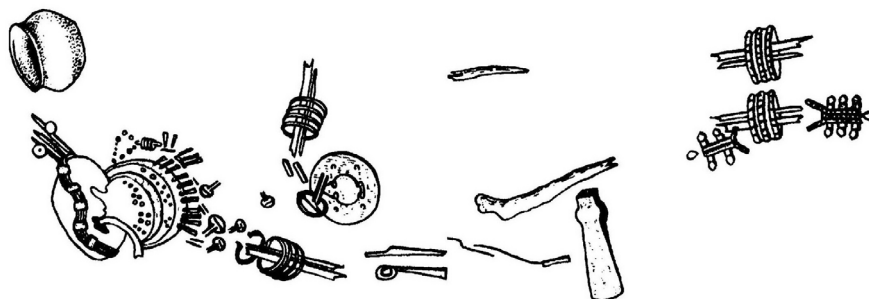


Рисунок 6. Пановський могильник (поховання 101). VIII–XI ст. с. Паново Пензенської обл. Розкопки 1928 р.

Найвиразнішим елементом вбрання був головний убір, що мав характерні етнічні ознаки і став невід'ємною частиною жіночого строю. На жаль, у Лядинському могильнику як при розкопках XIX ст., так і при розкопках 1980-х рр., вцілілих головних уборів або тканин не виявлено. Тому уявлення про них дають окремі деталі металевих прикрас, а також пізніші етнографічні паралелі. Найповніші реконструкції головного убору здійснено на основі матеріалів середньозинських могильників мордви-мокші VIII–IX ст. Р. Вороніною²⁴ і В. Мартьяновим²⁵. До прикрас головного убору належать налобні і скроневі прикраси та накісники. Найхарактернішою частиною його жіночого різновиду був налобний вінчик. Він складався з берестяного каркаса, на якому в 4–5 горизонтальних рядів нашивалися металеві штамповані пронизки-трубочки, нанизані на шкіряні ремінці і з'єднані з прямокутними пластинами (Рис. 4, 1). Таким чином, вінчик мав вигляд металевої стрічки, в якій ряди трубчастих пронизок чергувалися з плоскими обоймами. Вінчик скріплювався на голові за допомогою пряжки на кінці або зав'язувався за допомогою ремінців. Всі знайдені в мордовських похованнях пронизки у складі налобної прикраси мали вигляд трубочок, скручених із тонкої штампованої пластини, прикрашеної рельєфним лінійним орнаментом. Отже, пластинчасті пронизки-трубочки з колекції НМІУ були невід'ємною складовою частиною налобного вінчика (Рис. 4, 2). Налобні стрічки були поширені у багатьох угро-фінських і балтських народів. Відрізнялися вони лише конструкцією і деталями металевих прикрас. Вінчики, що склалися із пронизок зазначеного типу, є характерними лише для мордовських пам'яток. Вони з'явилися в жіночих головних уборах мордви у VIII ст. і широко використовувалися на території цих племен до XI ст.²⁶.

²³ Алихова А. Из истории мордвы конца I – начала II тыс. н. э. // Археологический сборник. Из древней и средневековой истории мордовского народа. – Саранск, 1959. – Вып. 2. – С. 13–55.

²⁴ Воронина Р. Женский головной убор среднезвинской мордвы // КСИА. – 1973. – Вып. 136. – С. 47–55.

²⁵ Мартьянов В. Декоративный комплекс женского костюма мордвы-мокши VIII–XI вв. // Материалы по археологии Мордовии. – Саранск, 1976. – С. 88–106.

²⁶ Воронина Р. Лядинские древности... – С. 9.

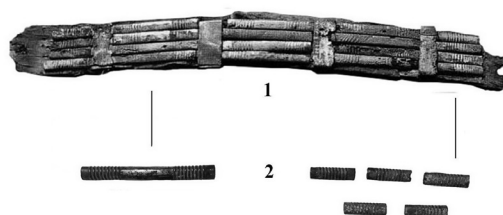


Рисунок 4. Деталі жіночого головного убору (Лядинський могильник. Кін. IX – поч. XI ст.):
1 – налобний вінчик VIII–XI ст. (реконструкція Р. Вороніної);
2 - пронизки-трубочки від налобного вінчика з колекції НМІУ.

Найближчим аналогом до мордовських є налобні вінчики балтських племен латгалів та селів, але для них були характерні спіральні пронизки²⁷, представлені й у матеріалах із Лядинського могильника. Ними прикрашали підвіски, поясні та головні убори. У мордовських пам'ятках ці деталі були складовою частиною жіночого головного убору – накісника, пов'язаного з типом жіночої зачіски. Накісник складався зі шкіряного ремінця, розрізаного вздовж на 4–8 стрічок. На ці стрічки-хвостики нанизували тоненькі бронзові спіральки, а на кінцях кріпили підвіски, які під час руху дзвеніли та шуміли. На верхню нерозрізану частину мотузки нанизували масивнішу спіральну трубку (Рис. 5, 1). Цей кінець вплітався в косу або підвішувався до вінчика²⁸. Ймовірно, тонкі спіральки з колекції Лядинського могильника є фрагментами нижніх кінців подібного накісника, а більші спіральні пронизки могли нанизуватися на верхній кінець мотузки (Рис. 5, 2).

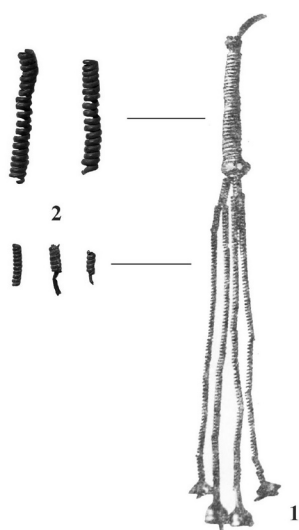


Рисунок 5. Накісник, деталі накісника:
1 – накісник VIII–IX ст. (Єлізавет-Михайлівський могильник);
2 – спіральні пронизки від накісника з Лядинського могильника. НМІУ.

Біля скронь до головного убору підвішувалися спіральні підвіски з важками на кінцях. Із розкопок В. Ястребова в Лядинському могильнику відомо, що за допомогою шнурка їх могли підвішувати до вуха²⁹. Ці прикраси не трапляються за межами території мордві, де вони

²⁷ Латгалы... – Рига, 1999. – С. 26.

²⁸ Воронина Р. Лядинские древности... – С. 12. – Рис. 6, 1–2.

²⁹ Ястребов В. Указ. соч. – С. 36.

побутували протягом тривалого часу, але їхній вигляд змінювався. Для ранніх форм (VII – початку IX ст.) характерний короткий стрижень, обмотаний товстим дротом, що завершується біпірамідальним важком. Для пізніх підвісок (X–XII ст.) характерний тонкий довгий стрижень, обмотаний тонким дротом у 100 і більше обертів³⁰. Біпірамідальний важок набуває витягнутих пропорцій та краплеподібної форми. У зібранні НМІУ представлені обидва варіанти скроневої підвіски.

Важливим елементом жіночого вбрання були шийно-нагрудні прикраси, виявлені майже в 1/2 жіночих поховань. Переважно, це дротові гривни, які зазвичай носили декілька штук одночасно; рідше трапляються пластинчасті гривни з підвішеними до них “шумними” підвісками. Їх можна поділити на два види: пластинчасті “шумні” гривни без накладної пластини та з накладною орнаментованою пластиною. Водночас вони розрізняються за характером застібки та формою підвісок. Підвіски до гривен мали два варіанти: трубчасті та трапецієподібні. Застібки були двох типів: два гачка або гачок з одного боку та отвір – із другого³¹. Гривна з колекції НМІУ належить до “шумних” гривен із накладною пластиною, трубчастими підвісками та застібкою у вигляді гачка і отвору (група Б, тип 1 за типологією Р. Вороніної). На думку А. Аліхової, подібні гривни були характерними мордовськими прикрасами і побутували у VIII–X ст.³² Ареал їх знахідок зосереджений у межах пам’яток племені мокша. Зазвичай їх знаходять у заможних похованнях у складі традиційного святкового комплексу прикрас. Нерідко вони зустрічаються у багатих чоловічих похованнях серед жіночих прикрас³³: давній звичай поховання жінки разом з чоловіком був замінений покладанням удовами жіночих речей у могилу.

У традиційному фіно-угорському строї знайшли відображення не тільки художні смаки, а й давні релігійні вірування населення. За середньовічними уявленнями, вбрання людини мало відображати космогонічну ідею, побудову Всесвіту. Поволзькі фіно-угри вважали, що пояс у костюмі розділяв фігуру людини на дві частини, семантично пов’язані з верхнім (небесним) світом і нижнім (земним та підземним). Відповідно до цього, головні й шийно-нагрудні прикраси пов’язувалися з верхнім, небесно-сонячним світом. Центром жіночого головного убору був вінчик, що символізував небесне коло. Парні скроневі підвіски, що кріпилися на шнурах або на ланцюжках до головного убору, могли символізувати дощові струмені. За символікою найскладнішою частиною убору був накісник. На відміну від головних прикрас, пов’язаних із небесно-солярною символікою, він втілював ідею світової осі і з’єднувальних ниток між небесним і земним світом. Накісник виступав аналогом променів, за допомогою яких боги відправляли на землю душі людей і тварин. Шийно-нагрудні прикраси мали захищати тіло людини від проникнення злих сил через розрізи на одязі. В жіночому костюмі вони символізували нижню сферу неба, т. зв. “небесне склепіння”, звідки на землю опускається необхідна для життя рослин і тварин волога, а в жінки зосереджуються сили її родючості³⁴. “Шумні” прикраси мали імітувати грім і ототожнювалися з дощем, що, за уявленнями мордвы, був краплями молока богині Анге-Патяй, яка посилає родючість людям, тваринам і землі³⁵.

З давніх часів у всіх народів “шумні” вироби мали сакральну, магічно-охоронну функцію. Вважалося, що такі прикраси в жіночому вбранні відганяють від жінки “злих духів” – хвороби, всілякі біди. Звичай носити “шумні” оздобы мав не лише символічне, а й практичне значення. В середньовічному господарстві одним із основних занять залишалось збиральництво. Жінки часто ходили в ліс збирати гриби і ягоди, а передзвін їхніх численних підвісок відля-

³⁰ Воронина Р. Мордовская височная привеска // СА. – М., 1988. – № 4. – С. 243.

³¹ Воронина Р. Лядинские древности... – С. 13.

³² Алихова А. Из истории мордвы конца I – начала II тыс. н. э... – С. 16.

³³ Алихова А. Материальная культура средневековой мордвы... – С. 6.

³⁴ Павлова А. Семантика костюма волжских финнов середины I – начала II тыс. – Казань, 2008. – С. 29.

³⁵ Мошкин Н. Религиозные верования мордвы. – Саранск, 1998. – С. 54.

кував диких звірів. У мордовських племен “шумні” прикраси в одязі були також елементом жіночого танцю як релігійного ритуалу. Зазвичай, танок пов’язувався з культом родючості. Під час народних гулянь ритуальні танці були головним видовищем. Дослідник мордовського етносу М. Мокшин згадує подібні гуляння і підкреслює: “<...> гуркіт, що супроводжує танець, у розумінні мордвинів означає дощ, грім, блискаву”³⁶. Ймовірно, подібні дійства і гуляння були відлунням давніх релігійних обрядів. Звучання “шумних” прикрас створювало своєрідний музичний супровід, ще більше підсилюючи магічну дію танцю³⁷. Найвиразніше це простежується у весільному обряді, важливою частиною якого був жіночий груповий танець, пов’язаний із магією родючості, створення сім’ї та продовження роду. Фольклорист М. Євсев’єв, описуючи мордовське весілля, зазначав, що для танцю мокшанки покривали груди металевою сіткою, до якої підвішувалися мідні бубонці та намиста з бубонцями. Звуки прикраси у поєднанні з оригінальними рухами тіла магічного і еротичного характеру мали збуджувати і запалювати в танці любовну пристрасть³⁸. Не виключено, що у давньомордовських племен подібною нагрудною прикрасою для весільного танцю була гривна з “шумними” підвісками.

У XIII–XIV ст. металевий комплект прикрас поступово виходить з ужитку. На думку Є. Горюнової, його місце посіли більш дешеві вишивки³⁹. Проте традиція носити налобні вінчики, накісники і “шумні” прикраси збереглася. Існує приказка: “Мордву спочатку чутно, а вже потім видно”, що вказує на наявність “шумних” підвісок.

Отже, колекція матеріалів з Лядинського могильника у зібранні НМІУ представлена переважно елементами прикрас головних уборів фіно-угорського племені мордві-мокші: деталі вінчика, фрагменти накісника, скроневі підвіски. Суто мокшанською є також гривна – шийно-нагрудна прикраса, яка одягалася здебільшого на свята (весілля), мала охоронне призначення та, вочевидь, вказувала на високий соціальний стан своєї власниці. Таким чином, всі згадані вироби були характерними жіночими прикрасами, які побутували на території розселення південномордовських племен мокші у VIII–XI ст.

³⁶ Мокшин Н. Этническая история мордвы (XIX–XX века). – Саранск, 1977. – С. 59.

³⁷ Бурнаев А. Влияние шумящих и звенящих украшений на пластику мордовского танца // История, образование и культура народов среднего Поволжья. – Саранск, 1997. – С. 132–134.

³⁸ Евсевьев М. Мордовская свадьба. – Саранск, 1959. – С. 46.

³⁹ Горюнова А. Этническая история Волго-Окского междуречья. – М., 1961. – С. 54.